

ПРИНЦИПИ ПРОХОДЖЕННЯ СЛУЖБИ ПРАВООХОРОННОГО ХАРАКТЕРУ

PRINCIPLES OF SERVICE LAW ENFORCEMENT NATURE

Олексюк Т.І.,

магістр

Національної юридичної академії
імені Ярослава Мудрого

У статті розглянуті підходи до розуміння сутності поняття принципу в різних контекстах, на підставі чого сформульовано поняття принципів проходження служби правоохоронного характеру. Також за результатами аналізу нормативно-правового підґрунтя досліджено функціонування окремих видів правоохоронних органів та інституту державної служби. Визначено та охарактеризовано основні принципи проходження служби правоохоронного характеру.

Ключові слова: принцип, принципи права, принципи проходження служби правоохоронного характеру, верховенство права, законність, професіоналізм, гуманізм.

В статье рассмотрены подходы к пониманию сущности понятия принципа в разных контекстах, на основании чего сформулированы понятия принципов прохождения службы правоохранительного характера. Также по результатам анализа изучены нормативно-правовые основы функционирования отдельных видов правоохранительных органов и института государственной службы. Определены и охарактеризованы основные принципы прохождения службы правоохранительного характера.

Ключові слова: принцип, принципы права, принципы прохождения службы правоохранительного характера, верховенство права, законность, профессионализм, гуманизм.

The article describes approaches to understanding the essence of the principle concepts in different contexts, whereby the principles formulated the concept of service law enforcement nature. Also the analysis of regulatory framework of functioning of certain types of law enforcement agencies and the civil service. It identifies and describes the basic principles of service law enforcement nature.

Key words: principles, principles of law, principles of service law enforcement nature, rule of law, legality, professionalism, Humanism.

Актуальність теми. Ідучи шляхом розбудови демократичної, соціальної, правової держави, Україна намагається вдосконалити механізм управління суспільством, забезпечити більш ефективні охорону та захист прав, свобод і законних інтересів людини та громадянина, суспільства і держави. У зв'язку із цим сьогодні в Україні відбуваються масштабні реформаційні процеси, які торкнулися більшості основних сфер суспільного життя, зокрема управлінської та правової. У контексті цих перетворень наша держава намагається переосмислити існуючі організаційно-правові засади ряду основоположних інститутів, у тому числі інститут служби в державних органах. Окремим різновидом останньої є служба правоохоронного характеру, на якій не могли не позначитися реформи в судово-правовій та адміністративній сферах, а також у галузі кримінально-процесуального законодавства.

Базисом, теоретичною основою організації та функціонування будь-кого інституту чи інституції є принципи, тому саме з їх перегляду, як правило, починаються ґрунтовні зміни і перетворення. Тож метою цієї статті є дослідження принципів проходження служби правоохоронного характеру. Для цього планується встановити сутність поняття принципу, а також на підставі аналізу національного законодавства визначити коло основних принципів проходження служби правоохоронного характеру.

Стан наукового дослідження. На початку аналізу принципів проходження служби правоохоронного характеру слід відзначити, що принципи

як основоположний елемент різного роду правових та управлінських відносин, процесів, інститутів тощо, досить давно становлять предмет наукових досліджень, зокрема їх вивчали: О.Ф. Скакун, М.В. Цвік, В.В. Копейчиков, В.Б. Авер'янов, Ю.П. Битяк, О.М. Бандурка, В.Я. Малиновський та інші. У той же час, віддаючи належне зусиллям цих та інших науковців, процес об'єктивного розвитку суспільства обумовлює зміну пануючих у ньому ідей, пріоритетів, потреб та запитів, що у свою чергу вимагає перегляду та уточнення тих чи інших принципів, на яких ґрунтуються основні сфери, галузі та інститути суспільного життя.

Виклад основного матеріалу. Принцип (від лат. principium – початок, основа, джерело) [1, с. 461]. Зміст цього терміну в словниковій тлумачній літературі розкривається наступним чином:

- основне вихідне положення якої-небудь системи, учення, теорії, науки, ідеологічного напрямку;
- внутрішнє переконання, точка зору, норма, правило, яким керується хто-небудь у житті, поведінці
- особливість покладена в основу створення або здійснення чого-небудь, спосіб створення або здійснення чогось;
- основна особливість устрою чи будови чогось [1, с. 461; 2, с. 984; 3, с. 1125].

У філософському розумінні принцип – основа певної сукупності фактів або знань, вихідний пункт для пояснення чи керівництва до дій [4, с. 544].

У юридичній літературі поняття принципу має два основні тлумачення: по-перше – це основні засади, вихідні ідеї, що характеризуються універсальністю, загальною значущістю, вищою імперативністю і відображають суттєві положення теорії, вчення, науки, системи внутрішньодержавного і міжнародного права, політичної, державної чи громадської організації; а по-друге – внутрішнє переконання людини, що визначає її ставлення до дійсності, суспільних ідей і діяльності [5, с. 110]. Так, наприклад, принципи права – це об'єктивно властиві праву відправні начала, незаперечні вимоги (позитивні зобов'язання), які ставляться до учасників суспільних відносин із метою гармонічного поєднання індивідуальних, групових і громадських інтересів. Іншими словами, це є своєрідна система координат, у рамках якої розвивається право, і одночасно вектор, який визначає напрям його розвитку [6, с. 221].

М.В. Цвік та інші зазначають, що під принципами слід розуміти загальні вимоги до суспільних відносин і їх учасників, а також як вихідні керівні засади, відправні установлення, що виражають сутність права і впливають з ідей справедливості й свободи, а також визначають загальну спрямованість і найістотніші риси діючої правової системи. Принцип вважався підвалиною, фундаментом будь-якої соціальної системи (в тому числі правової), вимоги якого поширювалися на всі явища, що належали до цієї системи. Принципи не формують конкретних прав і обов'язків та не завжди забезпечені конкретними законодавчими санкціями, однак від того, на яких принципах заснований правовий порядок, можна значною мірою судити про характер самої держави (демократична, тоталітарна тощо) [7, с. 193].

У теорії державного управління принципи розуміються як прояви закономірностей у державному управлінні, відображені у вигляді певних положень, які застосовуються в теоретичній і практичній діяльності людей у сфері державного управління. Як правило, це фундаментальні, науково обґрунтовані, а в певних випадках і законодавчо закріплені положення, відповідно до яких будується і функціонує система державного управління [8, с. 564].

З вищевикладеного можемо зробити висновок, що принципи проходження служби правоохоронного характеру – це сформульовані на підставі ґрунтовних наукових досліджень, найбільш загальні, імперативні вимоги, які покладаються в основу проходження служби правоохоронного характеру, відображають її найсуттєвіші закономірності, відносини та взаємозв'язки, як правило, прямо чи опосередковано закріплюються у відповідних нормативно-правових актах, та проявляються в процесі виконання особами своїх службових завдань і повноважень.

Проаналізувавши ряд нормативно-правових актів, які регулюють організаційно-правові аспекти діяльності правоохоронних органів, у тому числі проходження служби в їх рядах (Закони України: «Про міліцію» [9], «Про прокуратуру» [10], «Про Службу безпеки України» [11]; Указ Президента України «Про затвердження Положення про Мініс-

терство внутрішніх справ України» [12]; Постанови Кабінету Міністрів України: «Про заходи щодо вдосконалення охорони об'єктів державної та інших форм власності» [13], «Про затвердження Положення про проходження служби рядовим і начальницьким складом органів внутрішніх справ» [14], «Про затвердження Положення про порядок проходження служби цивільного захисту особами рядового і начальницького складу та визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України» [15]; Наказ Міністерства внутрішніх справ України «Про затвердження Статуту патрульно-постової служби міліції України» [16]; Наказ Генерального прокурора України «Про організацію роботи і управління в органах прокуратури України» [17]; Кодекс професійної етики та поведінки працівників прокуратури, затверджений Наказом Генерального прокурора України від 28.11.12 року №123 та ін.), а також законодавче підґрунтя інституту державної служби, вважаємо, що до головних принципів проходження служби правоохоронного характеру необхідно віднести:

– гуманізм – це соціально-політична ідеологічна течія, яка сформувалася в епоху Відродження. Одним із її родоначальників вважають італійського поета і мислителя Ф. Петрарку (1304-1374), який вважав, що новий погляд ставлення до світу має бути заснований на справжній вірі в людину та її можливість. Гуманізм – це світогляд, в основі якого лежить усвідомлення повноти величі людини, її здатність зрозуміти і перетворити на благо все багатство і розмаїття довкілля, з яким людина пов'язана нерозривно, оскільки є «вузлом», центром світу, творцем власного буття [18].

Отже змістом принципу гуманізму є твердження про те, що «людина є мірою всіх речей». Здійснюючи службу правоохоронного характеру, особи повинні виходити із того, що людина, її вільний розвиток та благополуччя, є метою їх діяльності, вони не мають права використовувати методи, засоби та заходи, які загрожують її життю і здоров'ю, принижують людську честь та гідність;

– верховенство права. У сучасній цивілізованій, демократичній країні попередній принцип (гуманізму) знаходить своє продовження в принципі верховенства права. Панування і в Україні цього принципу проголошено в статті 8 Конституції України. Його вплив на собі відчувають усі найважливіші аспекти суспільно-державного життя. Найбільш яскраво зміст принципу верховенства права проявляється у наступних конституційних положеннях: права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави (стаття 3 Конституції України). Усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними (стаття 21 Конституції України). Кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються пра-

ва і свободи інших людей, та має обов'язки перед суспільством, в якому забезпечується вільний і всебічний розвиток її особистості (стаття 23 Конституції України) [19]. У Постанові Пленуму Верховного Суду України «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя» від 1 листопада 1996 року №9 зазначається, що конституційні права і свободи людини та громадянина є безпосередньо діючими, вони визначають зміст та спрямованість діяльності органів законодавчої та виконавчої влади, органів місцевого самоврядування і забезпечуються захистом правосуддя [20].

Такий принцип вимагає, щоб під час виконання посадовими особами свої службових завдання та повноваження правоохоронного характеру, пріоритетними для них були охорона та захист прав і свобод людини та громадянина як найвищої соціальної цінності. Вони є непорушними і не можуть бути знехтувані з мотивів доцільності, раціональності чи ефективності. Слід погодитися з В.Б. Авер'яновим, який відзначає, що принцип верховенства права полягає в підпорядкуванні усіх без винятку державних інститутів потребам реалізації та захисту прав людини, та визнанні пріоритетності цих прав перед усіма іншими цінностями демократичної соціальної правової держави [21, с. 7].

– принцип законності. Законність – режим правомірної діяльності органів держави, який знаходить свій вияв у прийнятті правових законів і підзаконних нормативно-правових актів, а також у їх неухильному додержанні, точному і однаковому виконанні і правильному застосуванні всіма органами держави, посадовими особами, громадянами та їх об'єднаннями [7, с. 388]. Якщо говорити про законодавче розуміння принципу законності, то найбільш доречним прикладом, з нашої точки зору, буде стаття 19 Конституції України, у якій йдеться про те, що правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що передбачений Конституцією України та законами України [19].

Дотримання даного принципу в процесі проходження служби правоохоронного характеру має особливе значення, адже вона дуже часто пов'язана із застосуванням осіб примусових, а також інших заходів і засобів, які можуть так чи інакше обмежувати права людини і громадянина. Тому дуже важливо, щоб це здійснювалося виключно на підставі порядку та у визначених законодавством межах. Цей принцип фактично конкретизує та розвиває принцип верховенства права.

– принцип патріотизму, який полягає в тому, що служба правоохоронного характеру – це служба своєму народу і державі. Тобто повноваження надаються особам, що проходять службу, з метою виконання ними суспільно значущих завдань, а не для використання їх у власних цілях та задоволення свої потреб;

– принцип політично неупередженості. Така імперативна вимога забороняє особам під час проходження служби правоохоронного характеру підтримувати, віддавати перевагу чи схилитися до якоїсь політичної сили, партії. Метою служби правоохоронного характеру є не боротьба за владу, а підтримка правопорядку і громадської безпеки в державі;

– принципи професіоналізму та компетентності. Професіоналізм являє собою глибоке та всебічне знання і володіння практичними навичками в певній галузі суспільно-корисної діяльності [22, с. 318]. У свою чергу компетентність – це особливий тип організації предметно-специфічних знань, що дозволяють приймати ефективні рішення у відповідній галузі діяльності [23, с. 207].

Отже, принцип професіоналізму передбачає, що особи, які проходять службу правоохоронного характеру, повинні володіти усіма необхідними знаннями, вміннями та навичками, щоб виконувати свої завдання і функції максимально ефективно та результативно;

– принцип ініціативності вимагає від осіб, що проходять службу правоохоронного характеру, не просто вживати заходів щодо усунення причин та наслідків правопорушень, про які відомо, а й активно відшукувати всі можливі чинники та фактори, які сприяють чи можуть так чи інакше посприяти вчиненню протиправної поведінки. Принцип ініціативи є однією з умов якісної роботи щодо попередження, тобто профілактики, правопорушень. Крім того, цей принцип сприяє всебічності та повноті дослідження обставин справи, коли йдеться про притягнення особи до юридичної відповідальності;

– принцип оперативності та ефективності. Служба правоохоронного характеру, як ми вже неодноразово зазначали, пов'язана з протидією протиправній поведінці та захисту учасників суспільного життя від її негативних наслідків. Тому від того наскільки своєчасною буде реакція компетентних суб'єктів на вчинення чи можливість вчинення правопорушень, безпосередньо залежить розмір їх негативних наслідків. При цьому рішення та заходи, які приймаються і здійснюються особами, що проходять службу правоохоронного характеру, мають відповідати ситуації і забезпечувати максимальний позитивний результат. Зрозуміло, що досягнення високих показників оперативності та ефективності шляхом порушення вищезгаданих принципів гуманізму, верховенства права і законності, не дозволяється;

– принцип відкритості та прозорості служби правоохоронного характеру, зобов'язує її суб'єктів інформувати громадськість про її показники, результати та перспективи тощо. Дотримання цього принципу є гарантією громадського контролю за діяльністю правоохоронних органів. Відхилення від даного принципу дозволяється у випадках встановлених законом (наприклад, під час проведення негласних оперативно-розшукових заходів);

– принцип доступності служби правоохоронного характеру гарантує, що кожна особа, яка має набір відповідних якостей та характеристик, яких вимагає

ця служба, має право вступити на неї на умовах, визначених законодавством;

– принцип стимулювання передбачає створення системи засобів та заходів спонукання і мотивації осіб, що проходять службу правоохоронного характеру, до активного виконання своїх службових завдань та обов'язків. Грамотне стимулювання значним чином впливає на ініціативність службовців;

– принцип соціального захисту. Виконуючи свої професійні обов'язки на користь суспільства і держави, охороняючи і захищаючи індивідуальні та колективні права, свободи і законні інтереси, особи, які проходять службу правоохоронного характеру, також мають право на захист з боку держави. Як і стимулювання, цей принцип має суттєвий мотиваційний ефект, адже чим більше особа буде впевнена та відчуватиме надійність державного соціального захисту у відношенні до себе, тим відданіше вона працюватиме.

Висновок. Резюмуючи вищевикладений матеріал, можемо констатувати, що принципи являють собою основоположну складову процесу проходження служби правоохоронного характеру, оскільки саме вони встановлюють ті первинні вимоги, у межах яких вона здійснюється. Тому її якість та ефективність прямим чином залежить від рівня наукової обґрунтованості, чіткості та зрозумілості їх законодавчого визначення принципів. Вищезгаданий перелік принципів не є виключний і цілком може бути доповнений іншими засадничими вимогами (наприклад, демократизм, науковість, кар'єрне просування тощо). Проте проаналізовані в цій статті принципи, на нашу думку, складають той обов'язковий мінімум найбільш загальних імперативних вимог, на яких має ґрунтуватися проходження служби правоохоронного характеру в будь-якій державі, що позиціонує себе як демократична, соціальна та правова.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Словник іншомовних слів / уклад. С.М. Морозов, Л.М. Шкарапута. – К. : Наук. думка, 2000. – 680 с.
2. Большой толковый словарь русского языка / сост. и гл. ред. С.А. Кузнецов. – СПб. : Норинт, 2000. – С. 1536.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – С. 1728.
4. Новейший философский словарь / сост. А.А. Грицанов – Минск : Изд. В.М. Скакун, 1998. – 896 с.
5. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол. : Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К. : «Укр. енцикл.», 1998 – . – Т. 5 : П–С. – 2003. – 730 с.
6. Скакун О.Ф. Теорія держави і права : [підручник] / О.Ф. Скакун ; пер. з рос. – Х. : Консум, 2001. – 656 с.
7. Загальна теорія держави і права : [підручник] / [М.В. Цвік, В.Д. Ткаченко, Л.Л. Богачова та ін.] ; за ред. М.В. Цвіка, В.Д. Ткаченка, О.В. Петришина. – Х. : Право, 2002. – 432 с.
8. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад.: Ю.П. Сурмін, В.Д. Бакуменко, А.М. Михненко та ін. ; за ред. Ю.В. Ковбасюка, В.П. Трошинського, Ю.П. Сурміна. – К. : НАДУ, 2010. – 820 с.
9. Закон України «Про міліцію» від 20.12.1990 № 565-XII // Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР). – 1991. – № 4. – Ст. 20.
10. Закон України «Про прокуратуру» від 05.11.1991 № 1789-XII // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1991. – № 53. – Ст. 793.
11. Закон України «Про Службу безпеки України» від 25.03.1992 № 2229-XII // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1992. – № 27. – Ст. 382.
12. Указ Президента України «Про затвердження Положення про Міністерство внутрішніх справ України» від 06.04.2011 № 383/2011 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/383/2011>.
13. Постанова КМУ «Про заходи щодо вдосконалення охорони об'єктів державної та інших форм власності» від 10.08.1993 № 615 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/615-93-%D0%BF>.
14. Постанова КМУ «Про затвердження Положення про проходження служби рядовим і начальницьким складом органів внутрішніх справ» від 29.07.1991 № 114 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/114-91-%D0%BF>.
15. Постанова КМУ «Про затвердження Положення про порядок проходження служби цивільного захисту особами рядового і начальницького складу та визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України» від 11.07.2013 № 593 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/593-2013-%D0%BF>.
16. Наказ МВС України «Про затвердження Статуту патрульно-постової служби міліції України» від 28.07.1994 № 404 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0213-94>.
17. Наказ Генерального прокурора України «Про організацію роботи і управління в органах прокуратури України» від 5 червня 2013 №1гн-3 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.gp.gov.ua/ua/gl.html?_m=publications&t=rec&id=94102.
18. Педагогічна етика : [навчальний посібник] / Г.П. Васянович. – К. : Академвидав, 2011. – 256 с. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pidruchniki.ws/10650422/etika_ta_estetika/printsip_pedagogichnogo_gumanizmu.
19. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
20. Постанова №9 Пленуму Верховного Суду України «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя» від 01.11.1996 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v0009700-96>.
21. Авер'янов В.Б. Реформування українського адміністративного права: черговий етап // Право України. – 2000. – № 7. – С. 6-8.
22. Державне управління та державна служба : [словник-довідник] / уклад. О.Ю.Оболенький. – К. : КНЕУ, 2005. – 480 с.
23. Холодная М.А. Психология интеллекта. Парадоксы исследования / М.А. Холодная. – СПб. : Питер, 2002. – 272 с.